

чему би била драгоценна помоћ других друштвених наука, попут социологије, политикологије, психологије, права итд. На крају се ипак намеће и једна ситна термилошка примедба: појам *национални идентитет* (који се, рецимо, користи за Буњевце) адекватан је само у случају постојања националне државе.

Младена Прелић

Дидара – прича о ходању „изван линија“

Мирослава Малешевић, Дидара – животна прича једне Призренке
Етнолошка библиотека (књига 14),
Београд, 2004.

Постоје бар два разлога због којих уопште није случајно што је баш Мирослава Малешевић написала ову и овакву књигу. Најпре, то је њено трајно интересовање за друштвену и културну конструкцију женскости и женствености, како у традиционалним, сељачким, тако и у модерним, урбаним контекстима. М. Малешевић је једна од ретких ауторки у етнологији/антропологији која се већ више година доследно бави истраживањем друштвеног обликовања женских улога и заинтересована је за специфично искуство женског дела човечанства. Поред тога, њено истраживачко интересовање је већ дуго усмерено и ка анализи и вивисекцији социјализма и постсоцијализма, као посебних и аутентичних облика друштвеног реда, али и – што је за антрополошку перспективу још важније – особених система производње значења. Ова два доминантна поља интересовања укрштају се у књизи „Дидара – животна прича једне Призренке“, у којој Мирослава Малешевић реконструира животну причу једне жене представљајући нам, истовремено, причу о

социјалистичкој модернизацији у другој Југославији.

Ово плодотворно „укрштање“ има своју тематску и теоријску предисторију у ранијим радовима М. Малешевић. Оно што им је заједничко то је настојање да, у најбољем антрополошком маниру, обухвати чињенице свакодневног живота и „обичних људи“ и „олимпијаца“, са изванредним смислом за детаљ, пишући језгровитим стилем и – што време више пролази – са све јаснијим вредносним ставом према друштвеним збивањима.

У својим првим радовима, укључујући ту и магистарску студију, она се бави реконструкцијом улоге жене у контексту традицијске културе села и осветљава друштвено нормативизирање и регулисање полности кроз ритуале који прате одрастање и сазревање девојчица и њихово претварање у девојке и жене. У каснијим радовима, писаним крајем осамдесетих, Малешевићева разматра настајање „културе женствености“ у савременом друштву касног социјализма (седамдесете и осамдесете године), бавећи се генезом и значењима једног ангажованог празника – Осмог марта („Осми март – од утопије до демагогије“), и деконструкцијом идеологије „срећне породице“ која је опредмечивала социјалистичке идеале друштвеног оптимизма („У посети 'срећној породици' са часописом 'Нада'“). У новијим радовима, насталим током деведесетих, ауторка користи концепте феминистичке теорије и друштвене критике, и гради приступ који би се могао назвати родно свесном анализом друштвених феномена. Она то чини истражујући недовољно познате женске ритуале и њихове социјалне функције („Дан распусног живљења“ – „женске баханалије“, познате у Банату као обичај *ревена*, последње недеље уочи ускршњег поста), али и норма-

тивизирање женске лепоте и телесног идеала у контексту постсоцијалистичке транзиције („Дијета – масовна женска неуроza“). Неки од последњих радова, укључујући и истраживање у оквиру докторске дисертације, односе се на одрастање девојака и као да затварају круг, враћајући је истраживачким почецима – пажња је, наиме, усмерена на одрастање девојака, овог пута у једном радикално другачијем контексту – у метрополи, у друштву у транзицији.

У овако постављен тематски и теоријски оквир сасвим се логично смешта књига о којој је у овом приказу реч, *Дидара – животна прича једне Призренке*, објављена 2004. године у оквиру Етнолошке библиотеке коју уређује Мирослав Нишкановић. Књига је настала у оквиру пројекта „Сећање жена... трагање за идентитетом жена у социјализму“, који је код нас водила Надежда Радовић. Пројекат су покренуле истраживачице из Центра за женске студије у Прагу, али се он брзо проширио на неколико бивших социјалистичких земаља, међу којима је била и Србија, са циљем да се, како бележи Мирослава Малешевић у предговору књиге, „отпочне са систематским бележењем личних историја жена које су свој век проживеле у социјализму, ради бољег разумевања положаја жена у тим друштвима“. Овај пројекат је значајан због својих епистемолошких, теоријских и друштвених потенцијала. Кроз њега се ствара нова грађа – она коју углавном не бележе званичне историје, на основу које је могуће остваривати нове увиде и отворати нова питања о искуствима жена, али и о читавим епохама у којима су оне живеле и стварале. Нове информације требало би да омогуће формулисање новог знања о женама, што значи да би њихово присуство у историји било учињено видљивијим, а историја –

самим тим – била осветљена и из комплементарног, женског угла. У феминистичкој теорији се за овај „женски“ продор у сазнајно поље традиционалне историографије користе се непреводива игра речи – *History* као *his story* или његова прича, претвара се, путем ове епистемолошке интервенције и теоријског обогаћења, у *Herstory* (од *her story*) – у њено или женско виђење прошлости.

У књизи су забележена сећања Дидаре Дукађини-Ђорђевић, рођене почетком тридесетих година двадесетог века у угледној призренској породици. Приповедање тече у првом лицу, што читавој књизи даје посебан тон и додатно наглашава ову, иначе вешто и узбудљиво испричану/вођену/написану животну причу. Дидарина сећања воде нас кроз сва животна доба жене: од раног детињства, које укључује приче о пореклу мајчине и очеве породице и њихове породичне историје, преко младости, девојаштва, зрелости и старости. Међутим, прича о Дидарином животном добу нераскидиво је повезана са историјским добом у коме је она одрастала и сазревала, те тако, како Мирослава Малешевић бележи у уводу књиге, Дидарина прича постаје још и више од сведочанства једне епохе; она се чита „као оличење те епохе, како је текла и како се окончала – њен живот је слика у малом развоја југословенског послератног друштва“ (6). Кроз различите изборе које је, услед невероватног склопа околности доносила (ређе својом вољом, већ је пре била „гурнута“ у њих) – почев од скидања фереце, преко уписивања на курс за учитељицу и одлуке да заснује национално мешовити брак, до укључивања у „високу политику“ – она је проширивала простор сопствене еманципације, постајући „прототип жене новог доба и нових, модернизацијских вредности за које се друштво у

настајању опредељивало у својим програмским документима“ (6). Када се ова биографска прича посматра на тај начин и када се у обзир узму жене које је Надежда Радовић уврстила у свој пројекат о сећањима жена у комунизму, онда овај подухват, поред наведених теоријских и епистемолошких аспеката, добија и додатну, ангажовану ноту. Наиме, Дидарино искуство жене која је одрасла у локално космополитској атмосфери предратног Призрена, а након рата постала отелотворење жене новог друштвеног поретка, као и њени избори да искорачује ван традиционално утврђених правила – у овом случају, оних која су важила за жене у патријархалним срединама, представљају живи доказ да се може живети „изван линија“ – идеолошких (патријархалних), верских, етничких, социјалних, те да се, иако избори нису увек потпуно аутономни, са пуном снагом могу искористити њихове могућности за сопствено остваривање.

Дидара нам кроз животну искуство преточено у сећање сведочи о заносима које је доживљавала живећи утопије и пројекте социјализма као „сопствену стварност“, али и о отржењњима у суочавању са историјском путањом идеје коју је живела. Судбина жене коју име обавезује на то да *њене очи све виде лепо* (јер Дидара, по њеном сведочењу, на персијском значи управо то) повезује се са трајањем и растакањем идеологије која је заснована на идеји о „срећној будућности“ и чије је мерило успеха била количина произведене „радости“ и „среће“. Дидарина животна прича показује да се нешто од те идеолошки претпостављене и зацртане среће могло прелити и остварити, обликовати у мноштво малих, срећних свакодневних тренутака. Свакодневица социјализма остаје велико неистражено поље друштвених наука, можда пре

свега антропологије и етнологије, које се дефинишу као оне које се занимају за противречности и сложености свакодневног искуства. Са изразитим антикомунистичким сентиментом и ставом који од почетка деведесетих година прошлог века добија све веће право у јавности, потиснуто је истраживачко интересовање за период комунизма који се, на жалост, данас у Србији не сматра довољно интересантним истраживачком темом. Агресивни национализам који је изграђен на колективним страховима, осим што је представљао погонско гориво за ратове вођене током деведесетих, у потпуности је потиснуо занимање за искуство живота у социјализму. Етнонационализам деведесетих много је, ипак, разорније деловао на судбине и опредељења оних којима је социјализам омогућавао да ходају „изван линија“, међу којима је била и Дидара. Дидара је Албанка са Косова, удата за Србина, висока партијска функционерка и опредељена Југословенка. И, како то истиче и ауторка књиге, зато је Дидара једино у социјализму и могла да доживи себе као Југо-Албанку, а када су се национализми повампирили, када се више није могло ходати „изван линија“ и када су линије припадања постале границе „непријатељских“ и зараћених страна, она више није знала како да одреди своје место ни где припада.

Шта у „животној причи једне Призренке“ можемо сазнати о животу у социјализму, а шта од тога може бити интересантно за етнологију? Пре свега, мислим на сусрет традиционалних система вредности, веровања и поступања са наступајућом модернизацијом, на промену тог система и настајање нових традиција. Она нам нуди информације о искуству живота у социјализму из угла учесница у процесу, што може допринети стварању локалних, дубоко контек-

стуализованих знања, уместо погледа „са стране“, коме понекад измичу нијансе и слојеви значења. Приповест о послератној, другој модернизацији, омогућава нам да пратимо настајање културе модерности, која је у Југославији била испреплетена са идеолошки оптерећеном друштвеном променом. Укратко, поред тога што нуди узбудљиво читалачко искуство, ова књига нам нуди мноштво могућности за тумачења и теоријска објашњења која су готово сва у супротности са оним за шта је заинтересована традиционално оријентисана етнологија. У том смислу, биографска грађа о Дидарином животу, али и сведочанство о времену убрзане модернизације и ширења вредности и животних стилова модерног друштва, могу послужити као инспирација за артикулацију антрополошке парадигме која ће отићи даље од интересовања за урбану културу, ка истраживањима културе модерности у Србији.

Илдико Ердени

Тома Миленковић,
Калмици у Србији 1920-1944
Београд 1998, 5-241

Калмици су народ жуте расе, монголског порекла. Преци Калмика (Горјати – западни Монголи) живели су у Џунгарији (пространа, безводна, континентална област, без већих река и језера и са поприлично суровим условима за живот), у централној Азији, на простору између планина Тјеншан и Алтај. Данас је то провинција Синкјанг у западној Кини.

Природни прираштај био је фактор пренасељености који је Калмике током историје приморавао на исељавања. У 17. веку калмичка племена (Ојрата) преселила су се, углавном, на просторе који су у каснијим периодима

постајали саставни делови руске империје. По досељавању и релативно брзом доспећу у оквиру руске царевине, они губе политичку самосталност, али задржавају одређени вид аутономије и самоуправе. Калмици су били претежно номадска племена. Њихови потомци су се, у каснијем периоду, доселили и на просторе некадашње Југославије.

Од самог почетка њиховог насељавања, руска царска држава је настојала да Калмике користи за одбрану својих јужних граница од Татара и кавкаских горштака, али и да уз њихову помоћ ратује у Европи и Азији. Калмици су ратовали као елитни коњаници, у посебним пуковима, заједно са руским Козацима.

Језик Калмика припада монголском огранку уралско-алтајских језика. Азбуку су развили у 13. веку. Пишу одозго на доле и слева на десно. Крајем двадесетих година прошлог века извршена је реформа калмичке азбуке и за основу је усвојена руска ћирилич-на азбука, којом су се служиле и калмичке избеглице изван Русије приликом штампања својих публикација.

Калмици су у отаџбини имали сиромашну књижевност, претежно усмено карактера (херојски епови, песме, бајке, скаске, басне, пословице). Ова књижевност развијала се под утицајем будизма и древне монголске, кинеске, индијске и корејске књижевности. Писменост је код Калмика (нарочито номада) била слабо развијена. Млади Калмици – претежно из земљорадничких породица – започињали су учење руског језика у основној школи, а у потпуности га савладавали у војсци.

Прве избеглице Калмика пристигле су у Србију 1920. године. Било их је неколико десетина. Населили су се у источној Србији, где су и остали. О њима се старао Државни одбор за при-